

*Спеціалізованій вченій раді ID 8028
Державного торговельно-
економічного університету*

ВІДГУК

**ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА АКАДЕМІКА НАПН УКРАЇНИ,
ДОКТОРА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА
КАРАМУШКИ ЛЮДМИЛИ МИКОЛАЇВНИ**

на дисертаційну роботу

КРИВДИ КАРІНИ КОСТЯНТИНІВНИ

на тему

**«ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я
МЕНЕДЖЕРІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ»,**

**поданої на здобуття ступеня доктор філософії
за спеціальністю 053 – «психологія»**

Актуальність обраної теми. У нинішніх умовах війни в усьому світі і в Україні зокрема особливого значення набула проблема більш ефективного використання трудових ресурсів та обліку затрат робочого часу, суттєво підвищилось значення показників стану здоров'я працівників зайнятих в різноманітних сферах економіки. Вимоги до людини в умовах війни характеризуються постійною зміною сенсу та змісту життєдіяльності як в особистісній сфері, так і у професійній. При цьому, вимоги до професіоналізму, професійної готовності фахівця динамічно змінюються і не обмежуються лише володінням спеціальними компетентностями у відповідності до стандартів професії, а у сукупності охоплюють різні структурні компоненти особистості.

Виходячи із цього, актуальність дисертаційного дослідження зумовлюється тим, що психологічне забезпечення професійного здоров'я працівника набуває економічної цінності поряд із прибутком підприємства, адже це інтегрує складні взаємовідносини людини із професійним середовищем та є мірою узгодження соціальних потреб суспільства і її можливостей в особливих умовах професійної діяльності.

Окрім того, як справедливо зазначає дисертантка, у зв'язку з агресивною війною в Україні проблеми збереження і психологічного забезпечення здоров'я

працюючого населення, набули особливої гостроти. Надзвичайно велика кількість малих і великих підприємств із певною численністю працюючих у ринкових відносинах в умовах війни мають притримуватись оновлених принципів соціального захисту, необхідності збереження здоров'я працівників шляхом його психологічного забезпечення. Тому потреба в практичній реалізації психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів стрімко зростає.

Отже, можна цілком впевнено говорити про те, що проблематика дисертаційної роботи Кривди К.К. достатньо актуальна, має високу соціальну значущість та недостатню наукову розробку, а її наукові результати певним чином закривають існуючу «прогалину» в сфері організаційної та економічної психології в цьому напрямку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Слід зазначити, що у роботі чітко окреслені об'єкт, предмет, завдання дослідження, що дало можливість реалізувати мету роботи, яка полягала у з'ясуванні особливостей психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій і проявів його структурних компонентів на професійному, психологічному, соціальному, функціональному, ресурсному рівнях; розробленні та апробації комплексної програми щодо психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій в умовах воєнного стану.

Враховуючи специфіку завдань, дослідниця виважено і ретельно підійшла до застосування теоретичних та емпіричних методів дослідження, і зокрема, до вибору психодіагностичних методів. Так, представлений дисертанткою психологічний інструментарій дослідження має комплексне і системне призначення, що дало змогу на якісному науковому рівні вирішити поставлені в роботі завдання.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Теоретичний аналіз вивчення психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців»** авторкою з'ясовано, що аналіз наукових підходів категорії професійного здоров'я та його психологічного забезпечення у науковій літературі вказує на складність і

багатовекторність поглядів щодо детермінант, компонентів, змісту та його визначення, що зумовлює необхідність подальших психологічних і міждисциплінарних досліджень і вказує на актуальність наукового пошуку.

Разом з тим різномайття поглядів на професійне здоров'я в залежності від мети і завдань конкретних досліджень призводять до неоднозначних інтерпретацій щодо його сутності та визначень. Більшість вчених вважають, що професійне здоров'я – це інтегральна характеристика функціонального стану організму за фізичними та психічними показниками, з метою оцінки здатності до конкретного виду професійної діяльності із заданою ефективністю і тривалістю протягом певного періоду життя, а також стійкістю до несприятливих факторів, які супроводжують цю діяльність.

Авторкою з'ясовано, що особливе значення в оптимізації професійного здоров'я фахівців має психологічне забезпечення професійного здоров'я, що визначається як система організаційних, психологічних заходів і засобів, які спрямовані на збереження, підтримку та відновлення професійного здоров'я фахівців із відповідними завданнями, принципами, управлінням, психодіагностичним інструментарієм та методами психологічної допомоги. Дисертанткою влучно зазначено, що суттєвим доробком українських вчених у проблему вивчення професійного здоров'я фахівців є визначення особливостей його проявів та теоретико-методичного і практичного психологічного забезпечення професійного здоров'я обстежуваних в умовах пандемії та війни.

Розділ 2 **«Організація та методичне забезпечення експериментального дослідження»** присвячено обґрунтуванню психодіагностичного інструментарію, розробці концептуальної моделі дослідження, визначенню особливостей дистанційної психодіагностики та здійсненню аналізу результатів пілотажного дослідження чинників професійного здоров'я за авторським опитувальником.

Такий науковий підхід дав змогу виокремити чотири групи психодіагностичних методик, які спрямовано на дослідження психологічного, соціального, фізичного і ресурсного та професійного компонентів професійного здоров'я.

За першим блоком методик визначено індивідуально-типологічні властивості та мотиваційну сферу менеджерів торговельних організацій в структурі професійного здоров'я; за другим – з'ясовано компоненти професійного здоров'я, ставлення до нього, рівень суб'єктивного благополуччя та визначити переважаючий тип копінг-поведінки у стресових ситуаціях; за третім – визначено ресурсні можливості і функціональні резерви; за четвертим блоком методик встановлено показники професійної життестійкості, емоційного вигорання та чинники професійного здоров'я.

На особливу увагу заслуговує використання авторського «Опитувальника чинників професійного здоров'я» менеджерів торговельних організацій в умовах війни.

Розроблена Кривдою К. концептуальна модель включає три етапи дослідження: теоретичний, емпіричний, підсумковий; структуру психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців: мету, завдання, принципи, управління, психологічну допомогу, психодіагностичний інструментарій; програму психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій та практичні рекомендації щодо її застосування. Такий підхід дав підстави провести експериментальну частину роботи, що представлено у третьому розділі.

Третій розділ **«Аналіз результатів експериментального дослідження професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій та ефективності програми його психологічного забезпечення в умовах війни»** відображає особливості проявів професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій у довоєнний період, на початку і через півтора роки війни. У підсумку авторкою визначено загальну закономірність, яка полягає у погіршенні професійного здоров'я обстежуваних під час війни у порівнянні із довоєнним періодом. Це з'ясовано за показниками індивідуально-типологічних особливостей та мотивації; компонентів здоров'я та ставлення до нього, суб'єктивного благополуччя і переважаючих копінг-стратегій у стресових ситуаціях; за ресурсними і функціональними резервами особистості; за визначенням професійної

життєстійкості, діагностичних критеріїв емоційного вигорання та за дослідженням чинників професійного здоров'я.

У процесі дослідження дисертанткою з'ясовано, що суттєве зниження показників професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій на початку і через півтора роки війни є показаннями для надання психологічної допомоги і вказує на необхідність розроблення цілеспрямованої комплексної програми психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій в особливих умовах діяльності.

На особливу увагу заслуговує розроблена авторська комплексна програма психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій в особливих умовах діяльності. При цьому позитивно, що для реалізації програми психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців розроблено практичні рекомендації щодо її застосування, що включають: Вступ. Розділ 1. Психологічні методики дослідження компонентів професійного здоров'я. Розділ 2. Програма психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій.

Авторкою встановлено, що використання комплексної програми психологічного забезпечення професійного здоров'я виявилось ефективним і позитивно впливає на професійне здоров'я. У першу чергу, це стосується компонентів психічного та фізичного здоров'я, мотиваційного компоненту, що зумовлює поліпшення внутрішніх ресурсів, і у цілому позитивно впливає на рівень професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій експериментальної групи у порівнянні із контрольною групою.

Позитивним є те, що у роботі авторкою запропоновано розглядати професійне здоров'я, як системну функціонально-динамічну властивість психіки особистості адекватного реагування на умови професійної діяльності і завдяки механізмам саморегуляції досягати динамічної рівноваги взаємозалежності з психологічним, соціальним, фізичним і професійним компонентами. Це дає підґрунтя для забезпечення ресурсних можливостей фахівців, що зумовлюють оптимальне функціонування всіх систем організму, адекватність процесів та станів

і особливостей професійної діяльності фахівців, що сприяє професійному здоров'ю особистості.

Переходячи до загальної оцінки дисертації Кривди К.К., слід відзначити ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз поставленої проблеми, вдалу організацію дослідження, вміння авторки коректно здійснювати пошук, систематизацію, класифікацію та інтерпретацію фактів.

Зміст дисертаційного дослідження Кривди К.К. представлений не лише дисертацією, а й достатньою кількістю наукових публікацій.

Достовірність наукових висновків та рекомендацій підтверджена їх практичним впровадженням у товаристві з обмеженою відповідальністю «Галант Пол Електра», де була використана програма психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів, яка дала можливість фахівцям компанії оволодіти та застосувати отримані компетентності під час професійної діяльності (довідка про впровадження № 01 від 14 травня 2024р.); у товаристві з обмеженою відповідальністю «Електро Трейд» впроваджено комплексну психологічну програму, спрямовану на поліпшення професійного здоров'я менеджерів організації (довідка про впровадження № 03/05 від 24 травня 2024 р.); у товаристві з обмеженою відповідальністю «БС Компані» впроваджено програму психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців, що позитивно вплинула на мікроклімат у колективі, зниження конфліктогенності та нервово-психологічної напруги (довідка про впровадження № 0105БС від 24 травня 2024 р.); у товаристві з обмеженою відповідальністю «Сфералайн ЛТД» впроваджено авторський комплекс прийомів і стратегій психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельної організації (довідка про впровадження №05/06-24 від 05 червня 2024р.); практичне впровадження програми психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій відбулося на базі громадської організації «Центр психологічного та фізичного здоров'я «Ейра» (довідка про впровадження №0106/24 від 10 червня 2024 р.).

Наукова новизна результатів дослідження

Серед найбільш важливих наукових результатів дисертаційної роботи можна відзначити наступні:

вперше:

- на емпіричному рівні з'ясовано особливості змісту, структури та проявів професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій за професійним, психологічним, соціальним, функціональним та ресурсним структурними компонентами. Такий комплексний підхід щодо вивчення особливостей професійного здоров'я обстежуваних з порівняльним аналізом у довоєнний період, під час війни і через півтора роки війни дає підстави визначити напрями психодіагностики та його психологічного забезпечення в стресогенних умовах професійної діяльності фахівців;

- розроблено концептуальну модель дослідження професійного здоров'я в умовах війни. Вона включає: етапи і завдання дослідження, психологічне забезпечення професійного здоров'я, психодіагностичний інструментарій, комплексну програму психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців та практичні рекомендації щодо її застосування. Принципово новим є введення в модель блоку психологічного забезпечення професійного здоров'я, який включає принципи, мету, завдання і зміст психологічної допомоги;

- обґрунтовано авторську програму психологічного забезпечення професійної діяльності менеджерів торговельної організації, метою якої є формування компетентностей щодо підтримки, збереження, відновлення професійного здоров'я. Для реалізації програми розроблено практичні рекомендації щодо її застосування. Включення програми психологічного забезпечення менеджерів торговельних організацій у практичні рекомендації є суттєвою перевагою для широкого використання й ефективного надання психологічної допомоги фахівцям на різних етапах професійної діяльності в умовах війни;

удосконалено теоретико-методичні підходи до вивчення проблеми професійного здоров'я. Професійне здоров'я, за нашим визначенням, це системна

функціонально-динамічна властивість психіки особистості адекватного реагування на умови професійної діяльності і завдяки механізмам саморегуляції здатна досягати динамічної рівноваги взаємозалежності за психологічним, соціальним, фізичним і професійним компонентами. Це дає підґрунтя для забезпечення ресурсних можливостей фахівців, що зумовлюють оптимальне функціонування всіх систем організму, адекватність процесів та станів і особливостей професійної діяльності фахівців, що сприяє професійному здоров'ю особистості;

набули подальшого розвитку наукові підходи до особливостей вивчення та організації психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій. У роботі окреслено теоретичні засади психологічного забезпечення професійного здоров'я, які включають мету, завдання, принципи та методи психологічної допомоги на різних етапах професійної діяльності фахівців, що не спостерігається в інших подібних дослідженнях.

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані при впровадженні заходів і засобів психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців торговельних організацій.

Отримані результати можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти України при викладанні таких дисциплін як: «Психологічне консультування професійної діяльності у звичайних та екстремальних умовах», «Психологічна допомога та консультування», «Психологічна реабілітація», «Психодіагностика», «Практична психологія», а також у лабораторіях практичної психології при проведенні психодіагностичних обстежень, відповідних тренінгів та семінарів стосовно психологічного забезпечення професійного здоров'я особистості.

Тему дисертаційного дослідження «Психологічне забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій» затверджено вченою радою Державного торговельно-економічного університету (протокол № 5 від 25.11.2021 р.)

Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у виконанні науково-дослідних робіт за темами: «Професійне здоров'я і стрес працівників

організацій» (державний реєстраційний номер 0122U001379), термін виконання: I кв. 2021 – IV кв. 2025 рр. та «Організаційно-психологічні детермінанти суб'єктивного професійного благополуччя особистості» (державний реєстраційний номер 0123U103900), термін виконання: I кв. 2022 – IV кв. 2026 рр.

Повнота викладу матеріалу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Наукові положення, результати, висновки дисертаційного дослідження підтверджуються публікаціями в наукових виданнях та їх апробацією на науково-практичних конференціях.

Результати дисертаційного дослідження викладено в 11 наукових публікаціях, 5 із яких надруковано у наукових фахових виданнях, 6 тез опубліковано у збірниках науково-практичних конференцій.

Ознайомлення зі змістом наукових праць свідчить про повноту відображення в них положень та результатів дисертації.

Зауваження та дискусійні питання дисертації

Віддаючи належне роботі та відповідності її вимогам до наукових досліджень, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, які, на наш погляд, сприятимуть подальшій роботі авторки над досліджуваною темою та будуть враховані у подальшій науковій діяльності.

1. Теоретико-методологічна частина дослідження була б дещо ґрунтовнішою, якщо б окрім аналізу думок представників класичної наукової школи містила більш детальний аналіз вагомих здобутків сучасних зарубіжних фахівців в галузі організаційної психології та психології праці в рамках досліджуваної проблеми.

2. У роботі представлено авторську концептуальну модель дослідження психологічного забезпечення професійного здоров'я. Водночас недостатньо аргументовано і розкрито підґрунтя відповідних наукових підходів.

3. Заслуговує на увагу авторський опитувальник професійного здоров'я, хоча, на мій погляд, він потребує подальшого математично-статистичного обґрунтування.

4. У роботі охарактеризовано загальний контингент досліджуваних менеджерів торговельних організацій, але при аналізі експериментальної частини роботи нечітко представлено характеристику експериментальної і контрольної груп обстежуваних.

5. В експериментальній частині роботи авторкою визначено 5 методик із 10 і за ними доведено ефективність використання програми психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців. Разом з тим немає пояснення чому саме ці методики використано без кореляційного і факторного аналізу.

Разом з тим, потрібно зазначити, що зроблені зауваження не зменшують загальної наукової та практичної цінності представленої до захисту дисертаційної роботи та не впливають на цілком позитивне враження від неї.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

Розглянувши дисертаційне дослідження Кривди Каріни Костянтинівни на тему: «Психологічне забезпечення професійного здоров'я менеджерів торговельних організацій» вважаю за потрібне відмітити, що за змістом дисертаційна робота відповідає паспорту спеціальності, за якою подана до захисту. Дисертація Кривди К.К. є завершеним науковим дослідженням із дотриманням принципів доброчесності, у якому вирішується важливе наукове завдання, що має наукову цінність, методологічний та прикладний характер.

У наукових публікаціях авторки достатньо повно розкрито зміст проведеного дисертаційного дослідження.

Дана дисертаційна робота на здобуття ступеня доктор філософії відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 та Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року. Дисертантка Кривда Каріна Костянтинівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

Заступник директора Інституту психології
імені Г.С. Костюка Національної
Академії педагогічних наук України,
академік НАПН України,
доктор психологічних наук, професор

«4» квітня 2025 року

Л.М. Карамушка

